

Αγγελική Ράλλη

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ*

0. Εισαγωγή

Σ' αυτή την εργασία θα ασχοληθώ με τα σύνθετα της Νέας Ελληνικής (εφ' εξής Ελληνικής). Θα εξετάσω τις λέξεις που παραδοσιακά αναφέρονται ως σύνθετες και στη συνέχεια, θα δείξω ότι υπάρχει και άλλη μία ομάδα στοιχείων, οι λεξικές φράσεις, των οποίων η συντακτική και σημασιολογική συμπεριφορά μοιάζει με αυτή των συνθέτων παρ' όλο που φωνολογικά κατατάσσονται στις συντακτικές φράσεις.

Η εργασία αποτελείται από δύο κυρίως μέρη: στην αρχή, περιγράφονται τα σύνθετα σύμφωνα με τη γραμματική τους κατηγορία και τη γραμματική κατηγορία των συστατικών που εμπερικλείουν. Η εσωτερική τους δομή, ο κανόνας σχηματισμού της σύνθεσης, οι σχέσεις των συστατικών μεταξύ τους και ο ιδιάζων τονισμός των συγκεκριμένων μορφολογικών σχηματισμών μελετώνται στη συνέχεια. Στο δεύτερο μέρος του άρθρου, εξετάζονται κάποιες ειδικές κατηγορίες συνθέτων όπως τα ρηματικά σύνθετα και τα σύνθετα με δεσμευμένο θέμα. Ακολουθεί το φαινόμενο των λεξικών φράσεων και η εργασία κλείνει με κάποιες παρατηρήσεις σχετικά με τις σημαντικές δυνατότητες που προσφέρει η γλώσσα για τη δημιουργία νέων συνθέτων.

1. Ορισμός και δομή των συνθέτων

Ως σύνθετη ορίζεται η λέξη της οποίας η δομή περιέχει τουλάχιστον δύο ρίζες ή θέματα.¹ Σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, όπως τα Αγγλικά (1α), τα Γαλλικά (1β) και τα Ολλανδικά (1γ), όπου σε ένα σύνθετο έχουμε συνήθως τη συνένωση δύο λέξεων, στα Ελληνικά, το πρώτο τουλάχιστον συστατικό αποτελεί ρίζα ή θέμα αφού εμφανίζεται χωρίς το κλιτικό του επίθημα (δηλαδή την κατάληξη) που θα του έδινε την υπόσταση της λέξης (1δ):²

- (1) α. Αγγλικά
book shop «βιβλιοπωλείο»
car dealer «πωλητής αυτοκινήτων»
eating time «ώρα φαγητού»

- β. Γαλλικά
couvre-lit «κλινοσκέπασμα»

tourne-disque «πικάπ»
 arc-en-ciel «ουράνιο τόξο»

- Υ. Ολλανδικά
 boekhandel «βιβλιοπωλείο»
 Klerenkast «ενδυματοθήκη» (kleren «ενδύματα»)
 etenstijd «ώρα φαγητού»³
- δ. Ελληνικά
 θαλασσοπούλι
 παιδομάζωμα
 μηχανοκίνητος
 αναβοσβήνω

Όπως έχει υποστηριχθεί από τη Ralli (1988, 1992), το -ο- που εμφανίζεται στα παραδείγματα της Ελληνικής δεν αποτελεί κλιτικό επίθημα αλλά το φωνήεν σύνδεσης των δύο συστατικών μεταξύ τους. Ακόμα και σε παραδείγματα όπου η μορφή του συνδετικού φωνήεντος συμπίπτει με τη μορφή κλιτικού επιθήματος (2α) και πάλι δεν θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε την ύπαρξη κλίσης στο εσωτερικό των συνθέτων αφού η μορφή του συγκεκριμένου στοιχείου δεν μεταβάλλεται ανάλογα με την αλλαγή του αριθμού και της πτώσης (2β), αλλά εμφανίζεται σταθερά ως -ο-.

- (2) α. κοκκινόχωμα
 κουτοπόνηρος
 β. *κοκκιναχώματα⁴
 *κουτωνπόνηρων

Αντίστοιχα συνδετικά στοιχεία υπάρχουν και σε άλλες γλώσσες, για παράδειγμα στα Ολλανδικά, όπου αυτά έχουν τη μορφή των -s- (σύμφωνα με τον Booij 1992 προέρχεται ιστορικά από το επίθημα της γενικής πτώσης) και -e- (μετά από συστατικά που έχουν τον πληθυντικό αριθμό σε -en):⁵

- (3) vogeltjesmarkt < vogeltje «πουλί» + markt «αγορά»
 «αγορά πουλιών»
 schapewol < schaar «πρόβατο» + wol «μαλλί» (πληθ. schapen)
 «μαλλί προβάτου»

Στα Ελληνικά, το συνδετικό φωνήεν -ο- δεν εμφανίζεται συνήθως πριν από συστατικό που αρχίζει από φωνήεν (4α) και η μη-εμφάνισή

του εξηγείται φωνολογικά. Χρησιμοποιώ τον όρο «συνήθως» γιατί ο φωνολογικός περιορισμός της μη-εμφάνισης του συνδεδετικού φωνήεντος πριν από φωνήεν δεν ισχύει στην περίπτωση των συνθέτων των οποίων τα συνθετικά βρίσκονται σε σχέση παράταξης (4β):

- (4) α. σφιχταγκαλιάζω (*σφιχτοαγκαλιάζω)
ομορφάνθρωπος (*ομορφοάνθρωπος)
- β. πηγαινοέρχομαι (*πηγαινέρχομαι)
αγγλοαμερικάνος (*αγγλαμερικάνος)

1.1. Γραμματικές κατηγορίες συνθέτων

Τα σύνθετα της Ελληνικής κατατάσσονται κυρίως στις τρεις μεγάλες γραμματικές κατηγορίες, ουσιαστικά, επίθετα και ρήματα (5). Τα παραδείγματα που ακολουθούν κατανέμονται ανάλογα με τη γενική κατηγορία και τις κατηγορίες των επιμέρους συστατικών. Σημειωτέον ότι τα κλιτικά επιθήματα που βρίσκονται στο τέλος του κάθε συνθέτου και του κάθε συστατικού χωριστά τίθενται σε παρένθεση εφόσον η κλίση δεν αποτελεί αντικείμενο της συγκεκριμένης εργασίας.

(5) α. ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ

Ουσιαστικό+Ουσιαστικό

χιονόβροχ(ο) < χιόν(ι) βροχ(ή)⁶
νυχτολούλουδ(ο) < νύχτ(α) λουλουδ(ι)
οργανοπαίκτ(ης) < όργαν(ο) παίκτ(ης)
μαλλιοτράβηγμα < μαλλ(ι) τράβηγμα

Επίθετο+Ουσιαστικό

ασχημόπαπ(ο) < άσχημ(ο) παπ(ι)
γλυκοχάραμα < γλυκ(ό) χάραμα
στεγνοκαθάρισμα < στεγν(ό) καθαρίσμα
ελαφρόπετρα < ελαφρ(ή) πέτρα

Επίρρημα+Ουσιαστικό

εξώπορτα < έξω πόρτ(α)
πισωγύρισμα < πίσω γύρισμα
ξαναδιάβασμα < ξανά διάβασμα
πανωφόρι < πάνω -φόρι (βλ. φορώ)⁷

β. ΕΠΙΘΕΤΑ

Επίθετο+Επίθετο

ασπρόμαυρ(ος) < άσπρ(ος) μαύρ(ος)
 πικρόγλυκ(ος) < πικρ(ός) γλυκ(ός)
 βορειοανατολικ(ός) < βόρει(ος) ανατολικ(ός)
 γλυκανάλατ(ος) < γλυκ(ός) ανάλατ(ος)

Ουσιαστικό+Επίθετο

ανθοστολισμέν(ος) < άνθ(ος) στολισμέν(ος)⁸
 ηλιοκαμέν(ος) < ήλι(ος) καμέν(ος)
 κοσμοξάκουστ(ος) < κόσμ(ος) ξακουστ(ός)
 λαομίσητ(ος) < λα(ός) μισητ(ός)

Επίρρημα+Επίθετο

αργοκίνητ(ος) < αργ(ά) κινητ(ός)
 κακοντυμέν(ος) < κακ(ά) ντυμέν(ος)
 αδικοχαμέν(ος) < άδικ(α) χαμέν(ος)
 καλοπληρωμέν(ος) < καλ(ά) πληρωμέν(ος)

γ. ΡΗΜΑΤΑ

Ρήμα+Ρήμα

πηγαινοέρχ(ομαι) < πηγαίν(ω) έρχ(ομαι)
 τρωγοπίν(ω) < τρώγ(ω) πίν(ω)
 ανοιγοκλείν(ω) < ανοίγ(ω) κλείν(ω)
 ανεβοκατεβαίν(ω) < ανεβαίν(ω) κατεβαίν(ω)⁹

Ουσιαστικό+Ρήμα

αφισκολλ(ώ) < αφίσ(α) κολλ(ώ)
 χαροπαλεύ(ω) < χάρ(ος) παλεύ(ω)
 νυχτοπερπατ(ώ) < νύχτ(α) περπατ(ώ)
 θαλασσοπνίγ(ομαι) < θάλασσ(α) πνίγ(ομαι)

Επίρρημα+Ρήμα

αργοπεθαίν(ω) < αργ(ά) πεθαίν(ω)

σφιχταγκαλιάζ(ω) < σφιχτ(ά) αγκαλιάζ(ω)
 πίσωγυρίζ(ω) < πίσω γυρίζ(ω)
 πρωτακού(ω) < πρώτ(α) ακού(ω)

Εκτός από τις παραπάνω κατηγορίες, υπάρχουν και επιρρήματα, τα οποία όμως, σύμφωνα με τη Ralli (1992), αποτελούν παράγωγα συνθέτων επιθέτων με την προσθήκη του επιρρηματικού επιθέματος -α (6).¹⁰

- (6) ζερβόδεξα < ζερβόδεξ(ος)-α
 ελληνοκεντρικά < ελληνοκεντρικ(ός)-ά

Επίσης, υπάρχουν περιπτώσεις συνθέτων ονομάτων όπου το πρώτο συστατικό ανήκει στην κατηγορία του αριθμητικού (7α) ή της αντωνυμίας (7β), των οποίων η ύπαρξη περιορίζεται σημαντικά από τη χρήση συγκεκριμένων αντωνυμιών και αριθμητικών:

- (7) α. επτάλοφ(ος) < επτά λόφ(ος)
 δεκάλογ(ος) < δέκα λόγ(ος)
 πεντάδραχμ(ο) < πέντε δραχμ(ή)
 επτασφράγιστ(ος) < επτά σφραγιστ(ός)
- β. εγωκεντρικ(ός) < εγώ κεντρικ(ός)
 αλληλοσεβασμ(ός) < αλλήλ(ων) σεβασμ(ός)
 παντογνώστ(ης) < πάντ(α) γνώστ(ης)

Από την ταξινόμηση των συνθέτων λείπουν οι σχηματισμοί με πρώτο συστατικό πρόθεση αρχαίας προέλευσης, οι οποίοι παραδοσιακά κατατάσσονται στα σύνθετα (βλ. Τριανταφυλλίδη 1941, Μπαμπινιώτη 1969, Παπαγεωργίου 1978):

- (8) αναφέρ(ω) < ανά φέρ(ω)
 αποφέρ(ω) < από «
 διαφέρ(ω) < διά «
 εισφέρ(ω) < εις «
 εκφέρ(ω) < εκ «
 επιφέρ(ω) < επί «
 μεταφέρ(ω) < μετά «
 προσφέρ(ω) < προς «
 υποφέρ(ω) < υπό «
 παραφέρ(ομαι) < παρά φέρ(ομαι)

Έχει υποστηριχθεί από τη Ralli (1988, 1992) ότι οι παραπάνω σχηματισμοί ανήκουν στην κατηγορία των παραγώγων αφού οι προθέσεις της Αρχαίας Ελληνικής θα πρέπει μάλλον να θεωρηθούν ως προθήματα. Διαφορετικά, δεν θα μπορούσε να εξηγηθεί το γεγονός ότι σύγχρονες προθέσεις όπως, για παράδειγμα, οι *με* και *για* δεν συμμετέχουν σε σύνθετους σχηματισμούς. Ως προθήματα, οι αρχαίες προθέσεις ανήκουν σε μια κλειστή τάξη (closed class) στοιχείων τα οποία δεν εμφανίζουν νοηματική σταθερότητα (δηλ. δεν έχουν πάντα την ίδια σημασία στις σύνθετες λέξεις που απαντούν) και αποτελούν διαφορετικό αντικείμενο έρευνας.¹¹

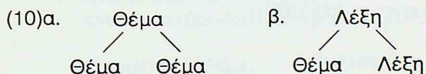
Τέλος, από την ταξινόμηση λείπουν επίσης οι σχηματισμοί του τύπου *φιλοπόλεμος*, *μισογύνης*, *φυγόπονος*, κ.λπ., των οποίων το πρώτο συνθετικό είναι ρήμα. Σύμφωνα πάντα με τη Ralli (1992), ο σχηματισμός αυτού του είδους των συνθέτων δεν είναι παραγωγικός και θα πρέπει να θεωρηθούν ως απομεινάρια σχηματισμών παλαιότερων εποχών της γλώσσας (βλ. και Chantraine 1933).

1.2. Κανόνες σχηματισμού των συνθέτων

Σύμφωνα με τους κανόνες σχηματισμού λέξεων που έχουν προταθεί από τη Lieber (1980, 1992), τον Williams (1981) και τη Ralli (1988) για τη μορφολογία της Νέας Ελληνικής, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι τα σύνθετα αναλύονται και παράγονται από τους κανόνες που δίνονται στο (9):

- (9) α. Θέμα → Θέμα Θέμα
 β. Λέξη → Θέμα Λέξη

Σχηματικά, οι συγκεκριμένοι κανόνες δημιουργούν τις ακόλουθες δομές συνθέτων:

Μ' αυτούς τους κανόνες, τα σύνθετα αντιμετωπίζονται είτε ως συνδυασμός δύο θεμάτων (9α) στα οποία προστίθεται η κατάλληλη κατάληξη, είτε ως συνδυασμός ενός θέματος και μίας λέξης (9β). Στην περίπτωση που η κατάληξη του συνθέτου εμφανίζεται να είναι διαφορετική από την κατάληξη του δευτέρου συστατικού, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο κανόνας (9α) είναι υπεύθυνος για το σχηματισμό του συγκεκριμένου συνθέτου, δεδομένου ότι σύμφωνα μ' αυτόν τον κανόνα, ένα νέο σχηματιζόμενο θέμα, διαφορετικό από αυτό του

δευτέρου συνθετικού μέρους, δέχεται μία κατάληξη, όχι υποχρεωτικά την ίδια μ' αυτή του δευτέρου συστατικού, για να αποτελέσει λέξη:

(11)	[[[κουκλ]-ό-[σπιτ]]-ο]	([[οπίτ]-ι])
	[[[κεφαλ]-ό-[βρυς]]-ο] πβ.	([[βρύς]-η])
	[[[ολιγ]-ο-[μελ]]-ής]	([[μέλ]-ος])

Στην περίπτωση που η κατάληξη του δευτέρου συνθετικού μέρους δεν διαφέρει από την κατάληξη του όλου συνθέτου (12), θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο κανόνας (9β) είναι υπεύθυνος για το σχηματισμό (ή την ανάλυση) του συνθέτου:

- (12) [[λαχαν]-[αγορά]]
 [[ταραμ]-ο-[σαλάτα]]
 [[δεντρ]-ο-[φυτεύω]]

Παρ' όλα αυτά, δεν είναι εύκολο να υποστηριχθεί με βεβαιότητα η δομή των συνθέτων σαν αυτά που δίνονται στο (12), γιατί εκτός από την αλλαγή της κατάληξης δεν υπάρχει άλλο μορφολογικό στοιχείο ενδεικτικό του είδους του κανόνα που έχει εφαρμοσθεί. Θα μπορούσε λοιπόν να υποστηριχθεί ότι, ανεξάρτητα από τη μορφή της κατάληξης, και τα παραδείγματα του (12) υπόκεινται στην εφαρμογή του (9α).

1.3. Ενδοκεντρικά και εξωκεντρικά σύνθετα

Όπως ήδη είδαμε, τα σύνθετα της Ελληνικής ανήκουν σε μία από τις ακόλουθες κατηγορίες, Ουσιαστικά, Ρήματα, Επίθετα και Επιρρήματα. Εάν εξαιρέσουμε τα τελευταία τα οποία παράγονται από την πρόσθεση της επιρρηματικής κατάληξης -α σε σύνθετα επίθετα, οι άλλες τρεις κατηγορίες απορρέουν από την ίδια τη δομή των συνθέτων και με βάση τη γλωσσολογική αρχή της Κεφαλής: σύμφωνα μ' αυτή την αρχή, το στοιχείο το οποίο βρίσκεται σε θέση κεφαλής στο εσωτερικό του συνθέτου, και είναι υπεύθυνο για τη γραμματική κατηγορία του συνθέτου, είναι το συστατικό που βρίσκεται στα δεξιά της δομής¹². Αν δούμε πάλι τα παραδείγματα που καταγράφονται στο (5), διαπιστώνουμε ότι πράγματι το τελευταίο θέμα είναι αυτό που δίνει στο σύνθετο τη γραμματική του κατηγορία. Ως προς αυτό το χαρακτηριστικό, θα λέγαμε ότι η Ελληνική (13α) μοιάζει με την Αγγλική (13β, βλ. Lieber 1992) και με την Ολλανδική (13γ, βλ. Booi 1992) αφού και στις δύο αυτές γλώσσες η κεφαλή βρίσκεται στο δεξί μέρος:

- (13)α. Ελληνικά
 ψαρόσουπα
 ματόκλαδο
 караβόπανο
 κοσμοξάκουστο
- β. Αγγλικά
 meat soup «κρεατόσουπα»
 rocket money «χρήματα τσέπης, ψιλά»
 bodybuilding «διάπλαση σώματος»
- γ. Ολλανδικά
 vleesoep «κρεατόσουπα»
 zakgeld «χρήματα τσέπης, ψιλά»
 bodybuilden «διάπλαση σώματος»

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελληνική είναι διαφορετική ως προς τη δομή των συνθέτων από τις λεγόμενες Ρωμανικές γλώσσες (π.χ. Γαλλική, Ιταλική), αφού σ' αυτές τις γλώσσες, όταν υπάρχει συστατικό που μπορεί να χαρακτηριστεί ως κεφαλή, αυτό δεν βρίσκεται συνήθως στο δεξι μέρος:¹³

- (14)α. Γαλλικά (βλ. Zwanenburg 1992)
 coffre-fort «χρηματοκιβώτιο»
 timbre-poste «γραμματόσημο»
 machine à coudre «ραπτομηχανή»
- β. Ιταλικά (βλ. Scalise 1992)
 crocerossa «ερυθρός σταυρός»
 valigia armadio «βαλίτσα-ντουλάπα»
 prete operaio «παπάς-εργάτης»

Τόσο στην Ελληνική όσο και σε άλλες γλώσσες, η κεφαλή του συνθέτου, δηλαδή το βασικό συστατικό υπεύθυνο για τα βασικά μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά (π.χ., γένος, αριθμό, πτώση, κ.λπ.) δεν βρίσκεται πάντα στο εσωτερικό του συνθέτου. Για παράδειγμα, η λέξη *κοκκινομάλλης* παράγεται από τα θέματα *κοκκιν-* και *μαλλ-* αλλά τόσο το βασικό νόημα (δηλ. αυτός που έχει κόκκινα μαλλιά) όσο και το γένος (θηλυκό ή αρσενικό ανάλογα με την περίπτωση, πβ. *κοκκινομάλλης/κοκκινομάλλα*) δεν προέρχονται από κανένα από τα δύο θέματα. Τέτοιου είδους σύνθετα λέγονται εξωκεντρικά, γιατί θεωρείται ότι το κεντρικό στοιχείο του συνθέτου βρίσκεται εκτός της εσω-

τερικής δομής. Τα εξωκεντρικά σύνθετα διαφοροποιούνται έτσι από την προηγούμενη κατηγορία των συνθέτων, με κεφαλή το δεξιό μέλος, που αναφέρονται ως ενδοκεντρικά. Παραδείγματα εξωκεντρικών συνθέτων αναφέρονται παρακάτω:

(14)α. Ελληνικά
πολύτεκνος
ταχύρυθμος
καλότυχος
υψηλόμισθος
ανοιχτοχέρης
μονοκόμματος
αργόσχολος

β. Αγγλικά: redhead «αυτός που έχει κόκκινο κεφάλι, κοκκινοκέφαλος» (βλ. Lieber 1992)
Ολλανδικά: bleekneus «αυτός που έχει χλωμή μύτη, χλωμοπρόσωπος» (βλ. Booij 1992)
Γαλλικά: tire-bouchon «ανοιχτήρι» (βλ. Zwanenburg 1992)
Ιταλικά: lava-riati «πλυντήριο πιάτων» (βλ. Scalise 1992)

1.4. Σχέσεις συστατικών

Τα θέματα που αποτελούν τα βασικά συστατικά των συνθέτων βρίσκονται μεταξύ τους είτε σε σχέση εξάρτησης είτε σε σχέση παράταξης. Στην πρώτη περίπτωση (15α), το πρώτο συστατικό, σε θέση μη-κεφαλής, έχει ρόλο προσδιορίζοντος στοιχείου ενώ το δεύτερο συστατικό, αυτό σε θέση κεφαλής, έχει το ρόλο του προσδιοριζόμενου στοιχείου. Στη δεύτερη περίπτωση (15β), τα δύο συστατικά παρατίθενται ή συμπλέκονται, χωρίς κανένα από τα συστατικά να προσδιορίζει το άλλο:

(15)α. λεμονοστίφτης
τρελοκόριτσο
αγριόγατος
παγόβουνο
λεμονοδάσος
γυναικοφέρνω
στραβοπατώ

β. αυγολέμονο

ψωμοτύρι
 πικρόγλυκος
 πρασινοκίτρινος
 νοτιοανατολικός
 πηγαινοέρχομαι
 ανεβοκατεβαίνω

Δεν θα ήταν λάθος όμως να θεωρήσουμε ότι τα παραδείγματα στο (15β) αποτελούν ενδοκεντρικά σύνθετα αφού ως κεφαλή θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα από τα δύο συστατικά του συνθέτου.

Στα σύνθετα των οποίων τα συστατικά βρίσκονται σε θέση εξάρτησης, τόσο στα ενδοκεντρικά όσο και στα εξωκεντρικά, η σειρά των όρων είναι αυστηρά προκαθορισμένη: το προσδιορίζον στοιχείο προηγείται του προσδιοριζομένου. Ελάχιστα είναι τα παραδείγματα των συνθέτων που εμφανίζουν ευελιξία ως προς τη σειρά των συστατικών (16), χωρίς μεταβολή της σημασίας τους, και αυτά δεν είναι ποτέ ρηματικά.

(16)α. καρδιοχτύπι
 κεφαλόπονος

β. χτυποκάρδι
 πονοκέφαλος¹⁴

Γι' αυτά τα τελευταία, μία πιθανή εξήγηση θα μπορούσε να αναζητηθεί στη μακρόχρονη ιστορία της γλώσσας και στις διάφορες διαλεκτικές παρεμβάσεις. Θα μπορούσαμε, δηλαδή, να υποστηρίξουμε ότι τα παραδείγματα του (16α) συμφωνούν με τους μορφολογικούς νόμους της σύγχρονης γλώσσας (προσδιορίζον – προσδιοριζόμενο: «(της) καρδιάς χτύπος», «(του) κεφαλιού πόνος»), ενώ τα παραδείγματα του (16β) ανήκουν στο δομικό σχήμα της κατηγορίας των συνθέτων *φιλόμουσος*, *μισέλλην*, τα οποία δεν είναι παραγωγικά σήμερα αφού το πρώτο συστατικό τους είναι ρηματικό θέμα (βλ. 1.1.). Η μη παραγωγικότητα των τελευταίων φαίνεται και από το γεγονός ότι δομές όπως **σκεπαζόκλινο* και **θαβόνεκρος* είναι μη-αποδεκτές και μη-γραμματικές ενώ, αντίθετα, οι δομές *κλινοσκέπασμα* και *νεκροθάφτης* αντίστοιχα είναι γενικώς αποδεκτές και γραμματικές.

Στα σύνθετα των οποίων τα συστατικά βρίσκονται σε θέση παράταξης, είναι φυσικό η σειρά των όρων να είναι σχετικά ελεύθερη. Πράγματι, υπάρχουν τέτοια παραδείγματα, ειδικότερα στα σύνθετα των οποίων τα συστατικά ανήκουν στην κατηγορία του επιθέτου¹⁵:

(17) πικρόγλυκος / γλυκόπικρος
 κοκκινόξανθος / ξανθοκόκκινος

Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι η σειρά των όρων δεν μεταβάλλεται συνήθως στα ονοματικά και στα ρηματικά σύνθετα:

- (18) λαδολέμονο / *λεμονόλαδο
ανοιγοκλείνω / *κλεινανοίγω

Γι' αυτά τα σύνθετα, θα μπορούσε κανείς να επικαλεσθεί πραγματολογικούς λόγους, όχι αυστηρά γλωσσολογικούς, οι οποίοι καθορίζουν την προτίμηση για μια συγκεκριμένη σειρά συστατικών.

1.5. Τονισμός των συνθέτων

Εφόσον τα σύνθετα της Ελληνικής είναι μονολεκτικά, φέρουν ένα μόνο τόνο, αυτόν της λέξης (word stress). Όπως έχει υποστηριχθεί από τις Nespor και Ralli (The Linguistic Review, υπό εκτύπωση), ο τονισμός των συνθέτων είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την εσωτερική τους δομή. Τα σύνθετα των οποίων η δομή είναι της μορφής [Θέμα + Θέμα] (π.χ. *γαλακτομπούρεκο*, *ρυζόγαλο*, *σπιρτόκουτο*), δηλαδή τα σύνθετα των οποίων η κατάληξη διαφέρει από την κατάληξη του δευτέρου συνθετικού μέρους (βλ. παραπάνω), υπόκεινται στον νόμο της τρισυλλαβίας, βάσει του οποίου ο τόνος ανεβαίνει μέχρι την προπαρालήγουσα και μπορεί να εμφανισθεί σε θέση διαφορετική από αυτή που έχει όταν τα δύο συνθετικά μέρη αποτελούν ανεξάρτητες λέξεις:¹⁶

- (19) [Θέμα+Θέμα]
γαλακτομπούρεκο < γάλα μπουρέκι
ρυζόγαλο < ρύζι γάλα¹⁷

Τα σύνθετα που αποτελούν συνδυασμό ενός θέματος και μιας λέξης ([Θέμα+Λέξη], π.χ. *θαλασσοδαρμένος*, *χαρτοπαίζω*) διατηρούν τον τόνο στην ίδια θέση με τον τόνο του δευτέρου συνθετικού μέρους:

- (20) [Θέμα+Λέξη]
τυροσαλάτα < τυρί σαλάτα
μηχανοδηγός < μηχανή οδηγός

Για να εξηγήσουν την τονική συμπεριφορά της δεύτερης κατηγορίας των συνθέτων, οι Nespor και Ralli επικαλούνται τη γλωσσολογική αρχή της Διατήρησης (βλ. Bach 1985: The Preservation Principle), βάσει της οποίας, εφόσον το δεύτερο συνθετικό μέρος αποτελεί ήδη ολοκληρωμένη λέξη με δικό της τόνο, αυτός ο τόνος διατηρείται και

μετά τη διαδικασία της σύνθεσης. Σημειωτέον ότι η ίδια αρχή δεν θα μπορούσε να εφαρμοσθεί στην περίπτωση των συνθέτων που εμφανίζουν τον τόνο στην προπαρλήγουσα γιατί τα δύο συνθετικά μέρη είναι θέματα χωρίς ολοκληρωμένη τονική συμπεριφορά.

Η αρχή της Διατήρησης είναι επίσης υπεύθυνη και για τον τονισμό των συνθέτων των οποίων το δεύτερο συνθετικό μέρος περιέχει παραγωγικό επίθημα και για τα οποία δεν είναι δομικά σαφές αν ανήκουν στην πρώτη ή στη δεύτερη κατηγορία συνθέτων. Τα συγκεκριμένα σύνθετα δεν υπόκεινται στον νόμο της τρισυλλαβίας γιατί το παραγωγικό επίθημα είναι καταχωρημένο με τονική συμπεριφορά στο γλωσσολογικό λεξικό και αυτή η τονική συμπεριφορά διατηρείται και μετά τη διαδικασία της σύνθεσης.¹⁸

- (21) ελαιοκαλλιεργητής > ελαι-καλλιεργη-τ(ής)
ορμονοθεραπεία < ορμον-θεραπ-εί(α)
δαφνοστεφανωμένος < δαφν-στεφανω-μέν(ος)

2. Ειδικές κατηγορίες συνθέτων

2.1. Ρηματικά σύνθετα

Ως ρηματικά σύνθετα αναφέρονται εκείνα των οποίων το δεύτερο συνθετικό μέρος είναι ρήμα, ή αποτελεί ρηματικό παράγωγο. Στην πρώτη κατηγορία, η Νέα Ελληνική προσφέρει αρκετά παραδείγματα, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες (π.χ. Γαλλική) όπου αυτά δεν εμφανίζονται καθόλου¹⁹:

- (22) χαρτοπαίζω
κρασοπίνω
κονταροχτυπιέμαι
χαροπαλεύω
πλακοστρώνω
διαλοοστέλνω
θαλασσοπνίγομαι
πρωτακούω
συχνορωτώ
στραβοκοιμάμαι
κλωθογυρίζω

Στη δεύτερη κατηγορία, ανήκουν τα σύνθετα με ρηματικό παράγωγο προερχόμενο από τη διαδικασία της παραγωγής, μετά από πρόσθεση ονοματικού επιθήματος στη ρηματική βάση:

- (23)-μα: μαλλιοτράβηγμα

ηλιοβασίλεμα

- ει(α): καπνοκαλλιέργεια
υπνοθεραπεία
- τ(ης): κατσικοκλέφτης
θηριοδαμαστής
- σ(η): σταυροπροσκύνηση
λαοσύναξη
- σιμ(ο): φιδοσύρισιμο
γυναικοφέρσιμο
- μ(ος): κοσμοχαλασμός
σημαιοστολισμός
- τ(ος): λιθόστρωτος
νερόβραστος
- μεν(ος): ανεμοδαρμένος
ερωτοχτυπημένος

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των ρηματικών συνθέτων με πρώτο συνθετικό όνομα είναι ότι στο εσωτερικό εμφανίζονται τα συμπληρώματα του ρήματος που βρίσκεται στη θέση της κεφαλής (24α), ή του ρήματος που αποτελεί το ρηματικό παράγωγο (24β):

- (24)α. χαρτοπαίζω =παίζω χαρτιά
- β. χαρτοπαίκτης = αυτός που παίζει χαρτιά

Από αυτή την άποψη, ένα ρηματικό σύνθετο μπορεί να αντιστοιχεί σε μία ολόκληρη φράση αφού αν το συμπλήρωμα του ρήματος ικανοποιείται εσωτερικά δεν μπορεί να επαναληφθεί και σε επίπεδο φράσης:

- (25) * Αυτός είναι ένας μεγάλος χαρτοκλέφτης στα χαρτιά
- * Αποφάσισαν να πλακοστρώσουν τον δρόμο με πλάκες
- * Η Κύπρος τουρκοκρατείται από Τούρκους.

Οι σημασιολογικοί ρόλοι που ικανοποιούνται στο εσωτερικό των συνθέτων από τα αντίστοιχα συμπληρώματα είναι συνήθως οι εξής:

- (26) Δράστης: ποντικοφάγωμα (ποντίκι)
 Θέμα: καρδιοκατακτητής (καρδιά)
 Μέσον: οξυγονοκόλληση (οξυγόνο)
 Μέσον/ύλη: λιθόστρωτος (λίθος)
 Τόπος: αιματοκύλισμα (αίμα)
 Σκοπός: αγροτοδανειοδότηση (αγρότες)
 Αποτέλεσμα: πολτοποίηση (πολτός)

Αναφορικά με τη δομή των ρηματικών συνθέτων, έχω ασχοληθεί εκτενώς σε προηγούμενες εργασίες μου (βλ. Ράλλη 1989, Ralli 1992, Di Sciullo & Ralli υπό δημοσίευση). Σ' αυτές έχω υποστηρίξει ότι ανήκουν στην κατηγορία των σχηματισμών με εσωτερική δομή τη [Θέμα + Λέξη], στηριζόμενη κυρίως σε σημασιολογικά και φωνολογικά επιχειρήματα. Ως φωνολογικό επιχείρημα θα μπορούσε να εκληφθεί ο τόνος αφού τα ρηματικά σύνθετα δεν υπόκεινται στον νόμο της Τρισυλλαβίας και τονίζονται ακριβώς όπως και το δεύτερο συνθετικό μέρος (βλ. 1.5). Σ' ό,τι αφορά στην ερμηνεία ενός ρηματικού συνθέτου, αξίζει να σημειωθεί ότι το πρώτο συνθετικό πολλές φορές προσδιορίζει το ρήμα ή το ρηματικό παράγωγο, παράλληλα με τον σημασιολογικό ρόλο που μπορεί να έχει ως συμπλήρωμα του ρήματος. Για παράδειγμα, στη λέξη *χωροφύλακας*, το χωρ- δηλώνει και τον σημασιολογικό ρόλο του Θέματος (ως συμπλήρωμα του *φυλάσσω*) και τον ρόλο ενός προσδιορισμού που συνήθως στις φράσεις εκφέρεται με γενική (της *χώρας*). Εάν λοιπόν ένα συμπλήρωμα βρίσκεται στο κατώτατο δομικό επίπεδο παραγωγής, ακριβώς δίπλα στην κεφαλή από την οποία εξαρτάται, ένας προσδιορισμός οφείλει να είναι σε κάποιο ανώτερο επίπεδο, πιο απομακρυσμένο σε σχέση με την κεφαλή. Από τις δύο δομικές σχέσεις, [Θέμα + Θέμα] και [Θέμα + Λέξη], η δεύτερη είναι αυτή που πρέπει οπωσδήποτε να πληρείται, τουλάχιστον επιφανειακά, στα ρηματικά σύνθετα για να έχουμε ικανοποίηση τόσο των φωνολογικών όσο και των σημασιολογικών απαιτήσεων.

2.2. Σύνθετα με δεσμευμένο θέμα

Στη μορφολογία μιας γλώσσας, η σύνθεση αποτελεί διαφορετική διαδικασία από την παραγωγή. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν περιπτώσεις που βρίσκονται στο όριο μεταξύ των δύο διαδικασιών. Μία τέτοια περίπτωση αποτελεί η παραγωγή λέξεων με την προθηματοποίηση προθέσεων αρχαίας προέλευσης, όπως ανέφερα στην παράγραφο 1.1., για την οποία υποστήριξα ότι μάλλον ανήκει στη διαδικασία της παραγωγής. Μία δεύτερη περίπτωση αποτελεί η κατηγορία λέξεων με δεσμευμένο θέμα (*bound stem*, βλ. Ralli 1988). Πρόκειται για τις λέξεις που εμφανίζουν στο δεξί τους μέρος στοιχεία όπως τα -

πλάν(ος), -φάγ(ος), -μάχ(ος), κ.λπ.:

- (27) γλωσσολόγος
σεισμογράφος
αγγελιοφόρος
κτηνοτρόφος
αστρονόμος
μελισσοκόμος
πατροκτόνος
θαυματοποιός
ταυρομάχος
αεροπόρος
λαοπλάνος
δολοπλόκος
κ.λπ.

Αυτά τα στοιχεία δεν εμφανίζονται ως αυτόνομες λέξεις στην πρόταση και γι' αυτό θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως στοιχεία προσφυματικού χαρακτήρα. Σ' αυτή την άποψη καταλήγει η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986), η οποία, ακολουθώντας την ανάλυση του Martinet (1960), τα ονομάζει συμφήματα (confixes). Παρ' όλα αυτά, όπως υποστηρίζω στη Ralli (1992), τα συγκεκριμένα στοιχεία μπορούν να θεωρηθούν ως θέματα (ή ρίζες) αφού έχουν τα εξής χαρακτηριστικά:

α) Αντίθετα με τα προσφύματα, δεν φέρουν ιδιότητες υποκατηγοριοποίησης, δηλαδή ιδιότητες επιλογής συγκεκριμένων θεμάτων με τα οποία συνδυάζονται για την παραγωγή λέξεων.

β) Μπορούν να συνδυασθούν με προθήματα για την παραγωγή λέξεων, κάτι που δεν συμβαίνει με τα άλλα προσφύματα, αφού για τη δημιουργία λέξεων απαιτείται οπωσδήποτε η παρουσία ενός θέματος (ή ρίζας):

- (28) παραποιώ
αποπλανώ

γ) Όλες οι δομές που παράγονται από τα συγκεκριμένα στοιχεία εμφανίζουν το συνδετικό φωνήεν -ο- που είναι χαρακτηριστικό της διαδικασίας της σύνθεσης:

- (29) γλωσσ-ο-λόγος
θαυματ-ο-ποιός

Εάν λοιπόν η σύνθεση απαιτεί τον συνδυασμό δύο θεμάτων, τότε αυτά τα στοιχεία δεν μπορεί παρά να χαρακτηρισθούν ως θέματα. Επειδή όμως δεν εμφανίζονται ελεύθερα σε προτάσεις, τα ονομάζουμε δεσμευμένα.²⁰

3. Λεξικές φράσεις με συμπεριφορά συνθέτου

Πριν κλείσω την εργασία, θα ήθελα να αναφερθώ σε μία ειδική κατηγορία ονοματικών φράσεων, τις λεξικές φράσεις όπως έχουν χαρακτηρισθεί από την Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986), των οποίων η συντακτική και σημασιολογική συμπεριφορά μοιάζει με αυτή των συνθέτων, γι' αυτό και σε προηγούμενες εργασίες έχω υποστηρίξει ότι αποτελούν μορφολογικούς σχηματισμούς (βλ. Ράλλη 1990, Ralli 1992 και Ralli & Stavrou σε προετοιμασία). Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτών των σχηματισμών δίνονται στο (30):

- (30) ψυχρός πόλεμος
 τρίτος κόσμος
 στεγνό καθάρισμα
 μικρή σθόνη
 λαϊκή σοφία
 μαύρη λίστα
 υψηλή κοινωνία
 κοινωνική λειτουργός
 θερμή γραμμή
 κοινή λογική
 δημόσιος υπάλληλος
 παιδική χαρά

Οι παραπάνω σχηματισμοί εμφανίζουν σημαντικές διαφορές από τις κοινές ονοματικές φράσεις, μερικές από τις οποίες είναι οι εξής:²¹

α) Τα επίθετα που αποτελούν το πρώτο συστατικό των συγκεκριμένων σχηματισμών δεν μπορούν ανεξάρτητα να συνταχθούν με κάποιο άλλο προσδιοριστικό στοιχείο (31α), κάτι το οποίο δεν συμβαίνει με τα επίθετα των κοινών ονοματικών φράσεων (31β):

- (31)α. * ψυχρός και θερμός πόλεμος
 * μετρίως ψυχρός πόλεμος

- β. ψυχρή θερμή νύχτα
 μετρίως ψυχρή νύχτα

Δεν είναι δυνατόν να ανατραπεί η σειρά [Επίθετο+Ουσιαστικό] η

οποία παραμένει πάντα σταθερή:

(32)α. * Πόλεμος ψυχρός μεταξύ Ρωσίας και Αμερικής δεν πρόκειται να επαναληφθεί

* Είχε γραμμή ανοιχτή με τον Καναδά

β. Νύχτα ψυχρή μας έρχεται απόψε

Είχες την πόρτα ανοιχτή και δεν μας το έλεγες;

γ) Το φαινόμενο της επανάληψης του άρθρου δεν παρατηρείται στους υπό εξέταση σχηματισμούς (33α):

(33)α. * Έβλεπαν τη βία την ωμή αυτού του έργου για δύο ώρες.

* Πήγαν στην Κύπρο και πέρασαν την κόκκινη τη γραμμή.

β. Το κρέας το ωμό μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα υγείας.

Το κόκκινο το φόρεμα είναι κρεμασμένο στην ντουλάπα.

δ) Είναι χαρακτηριστικό ότι η δομή των εν λόγω σχηματισμών δεν επιτρέπει γενικά την παρεμβολή άλλων στοιχείων, συχνά παρενθετικών:²²

(34)α. * Αιτία ήταν η μικρή, κατά τη γνώμη των πολλών, οθόνη.

* Το ανοιχτό, όπως όλοι μπορείτε να δείτε, κύκλωμα.

β. Μικρή, όπως ο καθένας ομολογεί, ταλαιπωρία.

Το ανοιχτό, όπως όλοι μπορείτε να δείτε, βιβλίο.

Με βάση τα παραπάνω κριτήρια, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι οι υπό εξέταση σχηματισμοί αποτελούν μορφολογικές κατασκευές, ίσως ένα νέο είδος συνθέτων. Έτσι θα μπορούσε να εξηγηθεί η παραγωγή νέων επιθέτων με βάση τους συγκεκριμένους σχηματισμούς, κάτι που δεν θα ήταν δυνατόν αν αυτοί αποτελούσαν κοινές ονοματικές φράσεις:

(35) τρίτος κόσμος → τριτοκοσμικός

δημόσιος υπάλληλος → δημοσιοϋπαλληλικός

ψυχρός πόλεμος → ψυχροπολεμικός

Βέβαια, για την παραγωγή των νέων επιθέτων απαιτείται η απαλειφή της εσωτερικής κλίσης του επιθέτου, κάτι που εξηγείται μορφολογικά με την υιοθέτηση ενός διορθωτικού κανόνα (readjustment rule): η

εφαρμογή του διορθωτικού κανόνα στις υπό εξέταση κατασκευές προκαλείται από την παρουσία των παραγωγικών επιθημάτων (στη συγκεκριμένη περίπτωση -ικ-) τα οποία δεν προστίθενται σε σχηματισμούς με εσωτερική κλίση (βλ. και Ralli & Stavrou σε προετοιμασία).

Η άποψη ότι οι σχηματισμοί του (30) είναι μορφολογικοί φαίνεται να υποστηρίζεται και σημασιολογικά δεδομένου ότι η σημασία των εν λόγω σχηματισμών δεν απορρέει επακριβώς από τη συνένωση των σημασιών των επιμέρους συστατικών, δηλαδή του επιθέτου και του ουσιαστικού. Για παράδειγμα, ένας ψυχρός πόλεμος είναι ένα είδος πολιτικού κλίματος και όχι ένας πόλεμος κάτω από ψυχρή θερμοκρασία. Παρ' όλα αυτά, όπως αυτοί οι σχηματισμοί διαχωρίζονται από τις κοινές ονοματικές φράσεις, έτσι πρέπει να διαχωρισθούν και από τα κοινά σύνθετα, αφού αφ' ενός μεν φωνολογικά εμφανίζουν δύο λεξικούς τόνους (word stress) και αφ' ετέρου, το πρώτο τους συστατικό, δηλαδή το επίθετο, είναι κλιτή λέξη, και όχι θέμα, που συμφωνεί με το ουσιαστικό σε γένος, αριθμό και πτώση.²³

Κλείνοντας την παράγραφο των λεξικών φράσεων, θα ήθελα να προσθέσω ότι τώρα τελευταία, με την ανάπτυξη της τεχνολογίας και των επιστημών, η γλώσσα καταφεύγει στα δομικά σχήματα των λεξικών φράσεων για τη δημιουργία νέων όρων ή για τη μετάφραση όρων που προέρχονται από άλλες γλώσσες, κυρίως από την Αγγλική και τη Γαλλική (βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1994). Οι λεξικές φράσεις εμφανίζουν μικρότερη δομική και φωνολογική πολυπλοκότητα σε σχέση με τα μονολεκτικά σύνθετα, επομένως, είναι πιο εύκολες στην άμεση απόδοση όρων.

4. Επίλογος

Σ' αυτή την εργασία θέλησα να σκιαγραφήσω το φαινόμενο της σύνθεσης στη Νέα Ελληνική. Βασικός μου σκοπός δεν ήταν μόνο η απλή περιγραφή των συνθέτων, καθώς και οι κάποιες ερμηνείες ανάλυσης, αλλά και η προσπάθεια να δείξω το πόσο πλούσια είναι η γλώσσα ως προς τις δυνατότητες που της παρέχονται από τη διαδικασία της σύνθεσης. Είναι αλήθεια ότι σε σύγκριση με την Αρχαία Ελληνική, η σημερινή μορφή της γλώσσας έγινε φτωχότερη ως προς την κλίση (π.χ. απώλεια των μορφολογικών τύπων της υποτακτικής και του απαρεμφάτου). Δεν υπάρχει όμως αμφιβολία ότι η γλώσσα παραμένει πλούσια και ίσως να έγινε πλουσιότερη ως προς τη σύνθεση (βλ. ποικιλία συνθέτων και δημιουργία λεξικών φράσεων σε τομείς ειδικών λεξιλογίων).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

• Μία πρώτη μορφή αυτής της εργασίας παρουσιάσθηκε στο Ινστιτούτο Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Άμστερνταμ στις 14 Μαΐου 1996.

1. Στην εργασία δεν γίνεται διάκριση ανάμεσα στη ρίζα και στο θέμα. Σύμφωνα με τη Ralli (1988), αυτή η διάκριση έχει μόνο διαχρονική αξία.

2. Δεν αναφέρομαι φυσικά σε σύνθετες λέξεις που αποτελούν δάνεια από τη Λατινική και την Ελληνική, όπως *sociology* (Αγγλικά), *sociologie* (Γαλλικά), *audiologie* (Ολλανδικά), και στις οποίες, το πρώτο ή και τα δύο συστατικά ανήκουν στην κατηγορία του θέματος.

3. Σύμφωνα με τον Booij (1992), στα Ολλανδικά εμφανίζονται κλιτικά επιθήματα στο εσωτερικό των συνθέτων: συγκεκριμένα, το επιθήμα του απαρεμφάτου (βλ. *etenstijd*) και το επιθήμα του πληθυντικού (βλ. *klerenkast*).

4. Με αστερίσκο σημειώνονται οι μη-γραμματικές λέξεις, δηλαδή οι λέξεις που δεν υπάρχουν γιατί αντίπθινται στο μορφολογικό μηχανισμό της γλώσσας.

5. Για μια λεπτομερή περιγραφή των ολλανδικών συνθέτων, βλ. Booij (1992).

6. Για μία ανάλυση της ονοματικής και της ρηματικής κλίσης σύμφωνα με το μοτέλο της λεξικής μορφολογίας, βλ. Ralli (1988) και Ralli (1994) αντίστοιχα.

7. Η λέξη -φόρι δεν υπάρχει στα Νέα Ελληνικά. Παρ' όλα αυτά, θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε ότι ανήκει στα πιθανά θέματα (*possible stems*) του ρήματος φορ(ώ). Ως τέτοιο, συμμετέχει στον σχηματισμό του συνθέτου *πανωφόρι*. Άλλες τέτοιες περιπτώσεις υπάρχουν αρκετές, π.χ., *μονορούφι* < *μόν(ο)-ρούφι* (ρουφώ).

8. Είναι γνωστή η γραμματική συμπεριφορά των μετοχών ως επίθετα. Επομένως, εδώ οι μετοχές σε -μέν(ος) εκλαμβάνονται ως επίθετα.

9. Στο συγκεκριμένο σύνθετο, απαλείφεται μία συλλαβή από το θέμα του *ανεβαίνω*. Η απαλείφση συλλαβής στην ελληνική μορφολογία είναι φαινόμενο που λαμβάνει χώρα ήδη από τα Αρχαία Ελληνικά (βλ. Chantraine 1933).

10. Εκφράσεις όπως *πίσω μπρος* και *πάνω κάτω* δεν θεωρούνται από τη Ralli (1992) ως σύνθετα δεδομένου ότι είναι πολύ λίγες και φωνολογικά συμπεριφέρονται ως δύο διαφορετικές λέξεις αφού έχουν δύο λεξικούς τόνους.

11. Οι εκφράσεις στις οποίες οι αρχαίες προθέσεις απαντούν ελεύθερες είναι μάλλον στερεότυπες, π.χ. *ανά την υφήλιον*.

12. Με τη λέξη «κεφαλή» μεταφράζω τον όρο «head» της γλωσσολογικής επιστήμης, ο οποίος δηλώνει το βασικό συστατικό μιας εσωτερικά σύνθετης λέξης, δηλαδή το συστατικό που είναι υπεύθυνο για τη γραμματική κατηγορία και τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά της λέξης.

13. Αναφέρομαι στα εγγενή σύνθετα αυτών των γλωσσών (*native compounds*) και όχι σ' αυτά που θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως δάνεια (*non-native*) από άλλες γλώσσες (π.χ. Γαλλικά *sociologue*, Ιταλικά *sociologo*, κ.λπ.).

14. Τα σύνθετα *πονόψυχος* και *ψυχόπονος* δεν ανήκουν στην ίδια κατηγορία με αυτά του (16) αφού δεν εκφράζουν και τα δύο το ίδιο νόημα. *Πονόψυχος* είναι εξωκεντρικό και σημαίνει αυτόν του οποίου η ψυχή πονά για τους άλλους ενώ *ψυχόπονος* ερμηνεύεται ως ο πόνος της ψυχής.

15. Παραδείγματα όπως το *βορειοανατολικός* που δεν επιτρέπει αντιστροφή των όρων (**ανατολικοβόρειος*) ερμηνεύονται φωνολογικά, αφού το *ανατολικός* έχει μεγαλύτερο αριθμό συλλαβών από το *βόρειος* και ως εκ τούτου είναι δυσκολότερα αποδεκτό στην αρχή της λέξης.

16. Σημειώνεται ότι τα σύνθετα που λήγουν σε -ι (π.χ. *ψωμοτύρι*) φέρουν επιφανειακά τον τόνο στην παραλήγουσα, παρ' όλο που υπόκεινται στον νόμο της τρισυλλαβίας γιατί, όπως έχει υποστηριχθεί από τις Nespor και Ralli, στην ονομαστική, αιτιατική και κλιτική του ενικού, υπάρχει μία κενή συλλαβή η οποία στις άλλες πτώσεις λαμβάνει συ-

γκεκριμένο περιεχόμενο (π.χ., -α στον πληθυντικό, *ψωμοτύρια*). Βλ. την εργασία των Nespor και Ralli για περισσότερες λεπτομέρειες.

17. Συγχρονικά, το θεματικό λήμμα της λέξης *γάλα* εμφανίζει διάφορα αλλόμορφα για τα οποία υπάρχει διαχρονική ερμηνεία: *γάλα- ~ γάλα- ~ γαλακτ- ~ γαλατ-*.

18. Βλ. Ralli (1988) για την τονική συμπεριφορά των παραγωγικών επιθημάτων.

19. Στην Ολλανδική, σύμφωνα πάντα με τον Booij (1992), η ρηματική σύνθεση δεν αποτελεί παραγωγική διαδικασία. Τα λίγα παραδείγματα που αναφέρονται, ερμηνεύονται ως παράγωγα από ονοματικά σύνθετα (π.χ. *voetbal* «παίζω ποδόσφαιρο»). Όσον αφορά τα σύνθετα με δεύτερο συνθετικό απαρέμφατο (π.χ. *liplezen* «κάνω διάβασμα χειλιών»), ο ίδιος ο Booij δεν δέχεται ότι αποτελούν ολοκληρωμένες μορφές ρηματικών συνθέτων αφού δεν εμφανίζουν τύπους χρονικά χαρακτηρισμένους. Οι τελευταίοι είναι δυνατόν να παραχθούν μόνο μετά από επανερμηνεία (*reinterpretation*): «For instance, *liplezen* can be reinterpreted as the infinitive form of the verbal compound *liplees*, and in that case we get weaktensed forms such as *lipleesde* «was doing lip-reading»». (Booij 1992: 50).

20. Αξίζει να τονισθεί ότι το φαινόμενο της σύνθεσης με δεσμευμένο θέμα είναι παραγωγικό ήδη από τα Αρχαία Ελληνικά (βλ. Meillet 1922).

21. Βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986) και Ralli & Stavrou (σε προετοιμασία) για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά μ' αυτά τα κριτήρια.

22. Πρέπει να αναφέρω ότι τα δεδομένα ως προς αυτό το χαρακτηριστικό γνώρισμα δεν είναι αρκετά διαφωτιστικά σ' ό,τι αφορά στη συμπεριφορά της εμφάνισης των κλιτικών μεταξύ επιθέτου και ουσιαστικού:

- (i) Η λαϊκή της αγορά είναι αρκετά πλούσια.
Η κοινωνική της λειτουργός ήλθε να την επισκεφθεί.

Αν όμως δεχθούμε την άποψη ότι τα κλιτικά αποτελούν μορφολογικά στοιχεία (βλ. Ralli 1988, μεταξύ άλλων), η εμφάνισή τους στο εσωτερικό των παραπάνω δομών δεν είναι προβληματική.

23. Εκτός από τις προαναφερθείσες λεξικές φράσεις, έχει ήδη υποστηριχθεί η μη-συντακτική υπόσταση και για τους ακόλουθους τύπους ονοματικών φράσεων (33) (βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986, Ralli 1990, 1992). Όμως, επειδή η μορφολογική υπόσταση αυτών των λεξικών φράσεων δεν έχει ακόμα αναλυθεί εκτενώς, θα περιορισθώ μόνο στο να τις αναφέρω χωρίς να διατυπώσω συγκεκριμένη άποψη για την ανάλυσή τους.

- (ii) α. Ουσιαστικό + Ουσιαστικό σε γενική
άρμα μάχης
ζώνη ασφαλείας
πρακτορείο ειδήσεων
οίκος ανοχής
φόρος εισοδήματος
- β. Ουσιαστικό + Ουσιαστικό σε ονομαστική
 1. νόμος πλαίσιο
επιστολή καταγγελία
λέξη κλειδί
 2. μεταφραστής διερμηνέας
παραγωγός σκηνοθέτης
ηθοποιός τραγουδιστής

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1986). Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική. Θεσσαλονίκη.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1994). Νεολογικός Δανεισμός της Νεοελληνικής. Θεσσαλονίκη.
- Chantraine, P. (1933). *La formation des noms en Grec Ancien*. Paris: Klincksieck.
- Booij, G. (1992). «Compounding in Dutch». *Rivista di Linguistica* 4,1. 37-61.
- Di Sciullo, A. and A. Ralli (υπό δημοσίευση). «Theta-role Saturation in Greek Compounds». *Issues of Greek Generative Syntax*. Amsterdam: Kluwer.
- Lieber, R. (1980). *On the Organization of the Lexicon*. Ph. D. Diss., MIT.
- Lieber, R. (1992). *Deconstructing Morphology*. Chicago: Chicago University Press.
- Martinet, A. (1960). *Éléments de Linguistique Générale*. Paris: Armand Colin.
- Meillet, A. (1920). *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*. Paris: Hachette (2ème éd.)
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1969). Ο δια συνθέσεως υποκορισμός εις την Ελληνικήν. Αθήνα.
- Nespor, M. and A. Ralli (υπό δημοσίευση). «Morphology-phonology Interface: Phonological Domains in Greek Compounds». *The Linguistic Review* 1996.
- Παπαγεωργίου, Γ. (1978). Η Παραγωγή και η Σύνθεση Λέξεων στη Νέα Ελληνική Γλώσσα. Αθήνα.
- Ralli, A. (1988). *Éléments de la morphologie du grec moderne: la structure du verbe*. Ph. D. Diss., Université de Montréal.
- Ράλλη, Α. (1989). «Τα Ρηματικά Σύνθετα της Νέας Ελληνικής». Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Ράλλη, Α. (1990). «Λεξική Φράση» Αντικείμενο Μορφολογικού Ενδιαφέροντος». Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Ralli, A. (1992). «Compounds in Modern Greek». *Rivista di Linguistica* 4,1. 143-174.
- Ralli, A. (1994). «Feature-representations and Feature-passing Operations: The Case of Greek Nominal Inflection». *Proceedings of the 8th Symposium on English and Greek Linguistics*. University of Thessaloniki.
- Ralli, A. and M. Stavrou (σε προετοιμασία). «Morphology-syntax Interface: A-N Compounds vs. A-N Constructs in Modern Greek».
- Scalise, S. (1992). «Compounding in Italian». *Rivista di Linguistica* 4,1.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1941). Νεοελληνική Γραμματική. Αθήνα.
- Williams, E. (1981). «Argument Structure and Morphology». *The Linguistic Review* 1. 81-114.
- Zwandenburg, W. (1992). «Compounding in French». *Rivista di Linguistica* 4,1. 221-238.

RÉSUMÉ

Angela Ralli, *Description et analyse du phénomène de la composition en Grec Moderne*

Dans cet article je m'occupe de l'étude de la composition en grec moderne. Après une description détaillée de la forme des composés, selon leur catégorie grammaticale et la catégorie de leurs constituants internes, j'examine les relations fonctionnelles et sémantiques qui se posent entre le constituant de base et celui qui le détermine. Deux cas particuliers font l'objet d'une étude plus approfondie: les composés verbaux et les phrases lexicales. Ces dernières pourraient être considérées comme des constructions morphologiques formées à partir de deux mots.

Un des points les plus importants de ce travail est l'aspect comparatif. Il est à noter que non seulement la forme mais aussi la structure et les caractéristiques morphosyntaxiques des composés grecs sont comparables à celles d'autres langues européennes.